

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2008-12-08

UDK 911.53:004(497.472)

REPREZENTACIJE KULTURNE POKRAJINE V BESEDILIH O SLOVENSKI ISTRI

Mimi URBANC

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika,
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: mimi@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Pokrajina je materialni in abstraktni koncept, ki je nastal kot rezultat zapletenega odnosa med naravnim okoljem in človeško družbo ter dojemanja in subjektivnega gledanja. Članek gradimo na metafori »pokrajina je besedilo«, ki ga je napisala (oblikovala) družba. Pokrajino želimo prikazati kot pripoved o ljudeh, ki so jo ustvarili. Sporočilnost pokrajine prikazujemo prek analize obsežnega gradiva s pomočjo računalniškega programa ATLAS.ti in ob upoštevanju načel utemeljevalne teorije. Rezultat so štirje vsebinski sklopi, ki obsegajo tako materialni kot nematerialni vidik.

Ključne besede: slovenska Istra, kulturna pokrajina, dojemanje pokrajine, družbene predstave o pokrajini, pokrajinska dinamika, računalniški program ATLAS.ti, utemeljevalna teorija

RAPPRESENTAZIONI DEL PAESAGGIO CULTURALE NEI TESTI SULL'ISTRIA SLOVENA

SINTESI

Il paesaggio è un concetto materiale e astratto, nato da una relazione complessa tra l'ambiente naturale e la società umana, e dalla percezione e valutazione soggettiva. L'articolo poggia sulla metafora "il paesaggio è un testo" scritto (modellato) dalla società. Il nostro scopo è di presentare il paesaggio come un racconto sulle persone che l'hanno creato. La proprietà informativa del paesaggio viene presentata mediante un'analisi del programma informatico ATLAS.ti e rispettando i principi della ricerca sul campo di tipo qualitativo (la grounded theory). I risultati sono quattro set di contenuti che comprendono sia aspetti materiali sia immateriali.

Parole chiave: Istria slovena, paesaggio culturale, percezione del paesaggio, percezioni sociali del paesaggio, dinamica del paesaggio, programma informatico ATLAS.ti, grounded theory

UVOD

Koncept pokrajine že dolgo zavzema pomembno mesto v kulturni geografiji. V preteklosti je bila načrtovana ostra ločnica med fizično (naravno) in kulturno pokrajino, čeprav je v resnici meja med njima precej zabrisana in o naravni pokrajini govorimo le še s pridržkom, saj je človek posegel v vse predele na Zemlji. Sodobno gledanje na pokrajino poudarja, da je sestavljena iz oprijemljivih (vidnih) in neoprijemljivih (nevidnih) sestavin. Izhaja iz prepričanja, da sveta ne moremo dojeti zgolj z objektivnim pristopom, ampak ga lahko izkusimo in razumemo edino s subjektivnim. Pojem pokrajina se torej nanaša tudi na organizacijo in dožemanje družbenih, kulturnih, mišljenjskih, političnih in gospodarskih prvin človekovega obstoja. Človekovo védenje je odraz njegove miselne podobe, saj zanj obstaja le dojeta pokrajina (Staut et al., 2005, 430).

V članku se osredotočamo na predstave pokrajine in zgodovine, kot so podane v različnih pisnih virih. Vsaka literatura je lahko vir znanstvenega preučevanja in omogoča ustvarjanje novega znanja in védenja. Temeljna enota proučevanja je besedilo. Za ugotavljanje dožemanja in predstav o pokrajini smo uporabili teorijo družbenih predstav oziroma zastopništev in izbrali kvalitativno metodo, imenovano utemeljevalna teorija.

Sredozemlje je tradicionalno območje intenzivnih stikov med različnimi narodi. Prvine slovanske, romanske in delno germanske kulture so se v Istri prepletale v multikulturno družbo, ki je, čeprav precej spremenjena, prisotna še danes. Do prve svetovne vojne je bila slovenska Istra prek Trsta vpeta v gospodarske, družbene in preostale tokove Balkana, Sredozemlja in srednje Evrope (Darovec, 1992). Njena vez s svetom je bil Trst, ki je najpogosteje omenjen kot središče, saj so imeli Istrani z njim precej obsežnejše vezi in stike kot pa s precej manjšimi mesti na današnji slovenski obali. Po drugi svetovni vojni je zaradi razvoja v močno regionalno središče cilj migracij ter vir in izvor inovacij slovenske Istre postal Koper. Čeprav je s tem Koper zasenčil prej vodilno središče, vpliv Trsta ni nezanemarljiv niti v obdobju po osamosvojitvi Slovenije (Maraspin, 2009). Vodilni koncept je meja kot fizična, družbena, politična in ideološka ovira, ki je to pokrajino izrazito zaznamovala. Zaradi naštetega je slovenska Istra zelo primerno območje preučevanja.

Osredotočamo se zgolj na reprezentacije podeželske kulturne pokrajine iz več razlogov. Podeželska pokrajina izkazuje veliko stopnjo odvisnosti od oziroma povezanosti z naravnim okoljem. Zaradi odsotnosti nekmetijskih dejavnosti je bilo istrsko podeželje zelo občutljivo za gospodarske in družbene spremembe, ki so se reflektirale tudi v razvoju pokrajine. Kmetijstvo je dejavnost, ki potrebuje veliko prostora in ima zato odločilno vlogo pri (pre)oblikovanju pokrajine. Nenazadnje pa je bilo istrsko podeželje v zadnjih desetletjih tematizirano v številnih poljudnih, strokovnih in znanstvenih

besedilih, ki so nudila dovolj gradiva za izvedbo empiričnega dela naloge.

BESEDILO, DISKURZ IN MEDBESEDILNOST

Besedilo je temeljna enota literarne stvaritve. Pomen tega na prvi pogled vsem jasnega in razumljivega izraza je dobro opredelil Bahtin (1999, 285), ki navaja, da je besedilo temeljna danost vsega humanistično-filološkega mišljenja. Na splošno lahko rečemo, da je besedilo komunikacijski pojav, ki nastane z uporabo jezikovnih znakov za zastopstvo (reprezentacijo) neke vednosti in/ali uresničevanje nekega namena, cilja. Besedilo sestavljajo povedi in druge jezikovne prvine, ki so oblikovno in vsebinsko povezane ter soodvisne, tako da je besedilo zaokrožena celota. Ta celota predstavlja posebno pomena, to je smisel, ki ima med drugim posebno komunikacijsko vlogo. Tako besedilni smisel kakor omenjena vloga sta odvisna tudi od situacije oziroma konteksta, v katerem besedilo nastane, in stanja, v katerem ga naslovnik sprejema (Duncan, 2001, 825).

Besedilo ni le kulturni izdelek, je tudi družbeni prostor, kjer sočasno potekata dva procesa: reprezentacija sveta in družbena interakcija, zato ima [besedilo] več funkcij. V prispevku nas zanima njegova komunikacijska vrednost. Raziskati želimo ne le, kaj so avtorju ali tvorcu besedila pomenili predstave, ideje, spoznanja, ki jih je vgradil v besedilo, ampak tudi, katere predstave o stvareh, dogodkih, lastnostih, stanjih in odnosih je avtor želel vzbuditi v bralcu. Pri tem gre za odnos, ki se nikoli ne konča, saj je besedilo pojav, ki je vseskozi vpet v proces pisanja, razumevanja, interpretiranja in reinterpretiranja konvencionalnih znakov.

Vsako besedilo razkriva tudi nekatera druga besedila, ki spet temeljijo na drugih besedilih. Proces, kjer se pomen oblikuje od besedila do besedila, ne pa zgolj od besedila do sveta, se v slovarjih literarne teorije označuje kot medbesedilnost. Preprosto povedano to pomeni, da iz starih besedil in besed nastajajo nova besedila, ki odsevajo številna druga. Besedila so sestavni del večjega, neomejenega in strukturiranega izraza diskurz. O pomenu diskurza obstoja več definicij, ki se med seboj precej razlikujejo. V družbeni geografiji je razumljen kot niz reprezentacij, praks in predstav, ki oblikujejo pomen, jih povezujejo v omrežja in jih osmišljajo. Nekateri že samo pridobivanje geografskega znanja razumejo kot diskurz (Gregory, 2001, 180). Na splošno lahko rečemo, da diskurz opredeljuje razumljiv svet, sestavljen iz miselnih kategorij, idej in predstav.

POKRAJINA JE BESEDILO

Redkokateri izraz v geografiji je predmet tolikih razprav kot ravno pokrajina. Pogledi nanjo, njeno naravo in način preučevanja so se spreminjali obenem z razvojem geografije. Sodobno gledanje jo razume kot abstraktni koncept, kot »način videnja« (Cosgrove, 1998, 13), zato

je razumevanje pokrajine kot besedila nadvse uporaben pristop za njeno preučevanje. Kulturna pokrajina je besedilo, ki ga je napisala (oblikovala) družba. To besedilo berejo in interpretirajo tako strokovnjaki (znanstveniki) kot tisti, ki pokrajino uporabljajo, živijo v njej. Temeljna ideja v ozadju tega koncepta je, da ljudje v pokrajino vtisnejo svoje mišljenje in vrednote tako, kot literati zlijejo svoja čustva na papir. Posledično je pokrajino mogoče brati enako, kot je mogoče brati knjigo, v kateri so fizični in strukturni vidiki v senci simbolnih vrednot. Pokrajina ni sestavljena le iz tistega, kar leži pred našimi očmi, ampak tudi tistega, kar je v naših glavah (Whyte, 2003, 7), torej ni več tisto, kar vidimo, ampak je konstrukt tistega sveta.

Preučevanje pokrajin mora zato obsegati njihovo doživljanje, predstave o njih in interpretacije. Branje je odvisno od gledalca, od njegovega osebnega pogleda in kulturnega okolja, iz katerega izhaja (Whyte, 2003, 188). Vsak posameznik ima lasten pogled na svet, ki filtrira in izmaliči informacije, kar vodi v selektiven vtis pokrajinskega videza. Pogled je lahko blizu resničnosti ali pa je od nje zelo oddaljen (Whyte, 2003, 7).

Vzporednice med pokrajino in besedilom sta nadgradila Barnes in Duncan, ki sta zapisala, da so se: »... pojmi, kot so besedilo, diskurz in metafora, začeli pojavljati kot močni koncepti v zadnjih dveh desetletjih. Prvotno so se pojavljali v literarni kritiki, zdaj pa imajo v vedah, kot je geografija, precej širši pomen ...« (Barnes, Duncan, 1992, 5) Po njunem se širši pomen nanaša na proučevanje pokrajine, kar je v temeljih povezano z besedili, pri čemer trdita, da »koncept besedila [...] vključuje [...] zemljevide in pokrajine ter tudi družbene, gospodarske in politične institucije [...] Na kratko, vse tiste poteze določajo pokrajino« (Barnes, Duncan, 1992, 5–6). Literarne stvaritve in pokrajinske analize, ki so eden od načinov spoznavanja pokrajine oziroma njenega razumevanja, so medsebojno povezane. Crang (1998, 49) pravi, da literarna dela lahko razkrijejo, kako je prostor urejen in kako odnos do prostora oblikuje družbeno delovanje.

Ugotavljanje pomena pokrajine se začne s preučevanjem, kako lokalni prebivalci vidijo, dojemajo pokrajino, kakšne oziroma katere pomene ji pripisujejo in kako njihovo »branje« pokrajine prispeva k načinu interpretacije, ki vpliva na družbene odnose (Duncan, 2005, 17). V tej fazi obravnave se pojavi vprašanje hermenevtike, ki vključuje raziskovalčevo interpretacijo pomena pokrajine za tiste, ki jo oblikujejo, preoblikujejo ali reproducirajo. Hermenevtični pristop priznava zgodovinske, kulturne in intelektualne okvire referenc, ki jih raziskovalci uporabljajo pri svojih interpretacijah, ter razkriva vlogo, ki jo te imajo v zgodovinskem preučevanju. Prav tako upošteva vidik »zdravega razuma«, to je vrednote, prepričanja in razlage. Že Giddens (1976, 316) je trdil, da ti niso dodatek človekovim dejavnostim, ampak njihov sestavni del. Svoje razglabljanje nadaljuje z mislijo, da laično mnenje sicer ni opis družbenega sveta, vendar

je kot organiziran proizvod človekovih dejavnosti dober temelj za njegovo oblikovanje (Giddens, 1976, 316).

Pokrajina je ena od osrednjih prvin v kulturnem sistemu in v smislu besedila deluje kot znakoven sistem, s katerim se izraža, reproducira, izkuša in raziskuje družbeni sistem. Če jo razumemo kot besedilo, potem so pomembni mehanizmi, s katerimi se pomeni umeščajo vanjo. Za razumevanje te strukturirane in strukturalne lastnosti pokrajine moramo najprej ugotoviti, kaj pokrajina sploh predstavlja (Duncan, 2005, 17), torej pomen pokrajine. Poleg tega je treba preučiti način, v katerem se pomen oblikuje, to je retoriko pokrajine (Duncan, 2005, 17). Področje pokrajinske retorike je zanimivo, ker sproža vprašanja o miselnih vzorcih, s katerimi pokrajino beremo kot besedilo, in je torej pokrajina komunikacijsko sredstvo, ki reproducira družbeni red. Eden od načinov preučevanja se nanaša na tako imenovane trope, ki jih nekdo v pokrajini najde. Ti tropi (iz gr. *tropos* v pomenu 'obrat') oziroma retorične figure razkrivajo in sporočajo informacije, ki bralce prepričajo, ali pa tudi ne, o natančnosti, naravnosti in legitimnosti vodilnega diskurza.

Z retoričnimi figurami pokrajina deluje kot sistem znakov. Prva med njimi je alegorija. Pokrajina ne izpolnjuje le očitnih, vsakdanjih funkcijskih zahtevkov (suburbani naselbinski razvoj ustvarja okolje, v katerem se lahko uresničuje delavski razred), niti ne predstavlja zgolj lokaliziranih kulturnih stvaritev (»alpski« balkoni so se na primer razširili po vsej Sloveniji), ampak deluje kot skladišče zgodb, polnih morale, zgodb o sebi, družbenih odnosih v skupnosti in svojem odnosu do kozmičnega reda. Druga pomembna retorična figura je metafora ali prisposoda. Označuje rabo besed v prenesenem pomenu, to je opisovanje nekega pojava z izrazom ali izrazi, ki je razširjen oziroma so razširjeni za opisovanje drugega pojava. Tretja retorična figura je personifikacija ali poosebljanje, ki predstavlja označevanje zunajčloveških (naravnih, rastlinskih, živalskih) pojavov z izrazi iz človeškega sveta (Duncan, 2005, 19–22).

Osredotočamo se na predstave o pokrajini v časovni perspektivi, kot so zastopane v različnih pisnih virih, tako literarnih kot poljudnih, strokovnih in znanstvenih. Njihova skupna značilnost je, da temeljijo na spominu. V psihologiji je spomin sposobnost posameznika, da shranjuje, zadržuje in posledično znova aktivira informacije. V tem članku nas zanima spomin, vezan na obdelovalno zemljo, pokrajino, življenjsko okolje posameznika in družbene skupine. Naslanjamo se na delo Schame, ki pravi, da je pokrajina sestavljena iz slojev kamnin in slojev spominov (Schama, 1995, 7). Pri drevesih, pomembnih zaradi kulturnih razsežnosti, lahko razlikujemo zunanjo materialno obliko, v katero se nalagajo neotipljive družbene vsebine, ki so odsev nekdanjih procesov in praks prebivanja v določeni pokrajini (Šmid Hribar, 2011b, 183). Gre za osebni odnos do dogajanja v preteklosti, ki je oblikovalo človekov odnos do pokrajine, in za povezanost ljudi na simbolni ravni,

ki sproža spomin na različne prvine preteklega življenja (Vranješ, 2004, 87).

POKRAJINA IN ANALIZA BESEDIL

Pokrajino smo analizirali s pomočjo besedil in se naslonili na medbesedilnost in rabo retorike. Pri tem je pomembno, da besedila ne razumemo v jezikovni tradiciji, ki besedilo pojmuje kot objekt preučevanja samega zase, ampak v sociološki dimenziji, ki besedilo pojmuje kot okno v človekov izkustveni svet (Ryan, Bernard, 2000, 769). V sodobni družbeni geografiji se retorična sredstva uporabljajo za prikaz kompleksnosti in odprtosti vsakdanjega življenja določenih ljudi v določenem prostoru (Gregory, 1989, 89).

Tradicija uporabe besedil, s katerimi se osmišlja odnos med ljudmi in njihovim okoljem, je v družbeni geografiji že dolga, pri čemer imamo v mislih arhivsko gradivo. Zaradi njihove narave so jim pripisovali razkrivanje resnice sveta, da so torej mimetična. V zadnjih desetletjih se je analiza besedil razširila tudi na fikcijo, pri čemer se je meja med fikcijo in »faktualnimi« besedili močno zabrisala (o odnosu med fikcijskimi in aktualnimi besedili razmišlja Mlekuž (2009, 2011) na primeru tudi prostorskega koncepta »burekalizma«, po analogiji na Saidov orientalizem). Ne glede na svojo naravo so besedila polna pomenov, ki jih ljudje uporabljajo pri navigaciji v sodobnem svetu (Crang, 1998, 44). Analiza besedil je pridobila pomen ob spoznanju, da naši postmoderni kulturi »vladajo« predstave in podobe. Tako mnogi postmoderni avtorji trdijo, da je sodobna kultura kolaž, sestavljen iz besedil v različnih medijih (Aitken, 1997, 198).

Kritičen pretres in interpretacija besedil vseh vrst razkrivata delno, preprosto in izkrivljeno predstavo o ljudeh in okolju. Za nekatere geografe sta temelja sistema predstav, ki je odraz družbenoprostorskih procesov, opredeljenih s konflikti in nestabilnostjo (Hubbard et al., 2002, 126). Za geografa je besedilo medij, s katerim osvetljuje obojestranski odnos med družbo in prostorom, ali, povedano drugače, besedilo razkriva zagonečnost človekove povezanosti z okoljem. Humanistično usmerjeni geografi Meinig (1979), Buttmerjeva (1976) in Tuan (1974), če naštejemo le nekatere, izhajajo iz predpostavke, da je svet zgrajen iz mozaika posebnih krajev, katerih izjemnost lahko razumemo iz perspektive posameznika in skupin, ki jim pripisujejo takšen pomen.

Pomen ni iznajdba posameznika, ampak družbeni proizvod (Aitken, 1997, 211). Če razumemo besedilo kot proizvod družbe in kulturo kot posrednika, postmoderna analiza besedila iz implicitne (prikrite) družbene produkcije znanja ustvarja eksplicitno (jasno izraženo) znanje. Pri tem se ne moremo izogniti subjektivnosti, ki pa po drugi strani dodatno osvetljuje preučevano področje.

Pomembna prva raziskovalnega postopka je nabor besedil. Temeljni kriterij izbora je bil, da imajo besedila

prostorsko komponento oziroma so na tak ali drugačen način povezana z območjem raziskovanja. Naslednji, vsebinsko ožji kriterij je bil, da govorijo o meji, njenem spreminjanju in vplivu na življenje ljudi. Besedila smo iskali s sistemom Cobiss in spletnim brskalnikom. Iskalna gesla so bila: Istra, Istrani, slovenska Istra, Primorje, Primorci, Koprsko primorje, Koprsko, o(O)bala, Šavrinija in razne izpeljanke. Ob tem smo sistematično pregledali naslednje revije in zbirke, ki obravnavajo slovensko Istro: Primorska srečanja, Annales, Acta Histriae, Brazde s trmuna in Istrske teme. Izbrali smo samo gradivo, objavljeno v slovenskem jeziku, zato so objavljeni rezultati zgolj pogledi Slovencev na pokrajino. Nedvomno bi bili zelo zanimivi rezultati primerjalne analize z besedili italijanskih avtorjev.

S programom ATLAS.ti smo v celoti analizirali 147 različno dolgih besedil na skupno 3344 straneh oziroma s 6.189.564 znaki.

RETORIKA POKRAJINE

Pokrajina je polna dialogov iz zgodbic, ki povezujejo prostor in njegove naseljence (Spirn, 1998). Preučevanje teh dialogov razkriva nove pomene o pokrajini in znotraj nje ter jo tako dodatno osvetljuje. Pripoved o pokrajini je neločljivo povezana z geografskim znanjem o njej. Pripoved, ki jo razumemo kot pripovedovanje in predstavo tako o resničnih kot zamišljenih krajih v besedilni obliki, ustvarja pomembno upodobitev in reprezentacijo geografskega znanja (de Leeuw, 2003/2004, 20). To znanje omogoča ustvarjanje novega geografskega znanja, pri čemer znanstvena in strokovna besedila služijo kot okvir za ustvarjanje kritične razdalje in umeščanje zaznavnega dojetja v objektivno sfero. Besedilo in jezik razumemo kot način predstavitve sveta in način, da je svet takšen, kot je (Dwyer, Limb, 2001).

Preučevanje dojetja pokrajine je razkrilo, da je pokrajina zelo široko razumljen pojem, ki se ga enači s pojmom zemlja in Istra. Zlasti pojma zemlja in Istra se pogosto pojavljata kot sopomenki. Razlog je v tem, da je zemlja malemu človeku omogočala preživetje in ga trdno vezala na Istro. Tako kot zemlja tudi Istra nudi obilo možnosti: »Ta naša Istra, doslej še neizrabljena, deviška zemlja [...]« (Kocjančič, 1998, 14)

Pokrajina kot vir preživetja

V središču Istranove podobe pokrajine v obdobju med svetovnima vojnama je bila zemlja, in sicer obdelovalna. »Pokrajinski« okus temelji na dejstvu, da je bila Istra obdelana, saj je bilo obdelovanje zemlje visoko cenjeno in nujno potrebno za preživetje. Zato zemlji v prvi vrsti pripisujejo ekonomske vrednote, saj pomeni varnost in preživetje, kar se še stopnjuje v kriznih časih. Preživetje je zato eden od največkrat zaznanih konceptov, tesno povezanih s plodno zemljo.

Tabela 1: Dojemanje pojma zemlja:
Table 1: Perception of the the term land:

nevtralen pomen	število navedkov	negativen pomen	število navedkov	pozitiven pomen	število navedkov
Zemlja	27	zemlja – borna	2	zemlja – ljuba	2
zemlja – ambivalenten odnos	5	zemlja – garanje	12	zemlja – mati	1
zemlja – kultiviranje	4	zemlja – grenka	1	zemlja – mila	1
zemlja – nikogaršnja	1	zemlja – hudičeva	2	zemlja – moč	5
zemlja – preprodaja	1	zemlja – nacionalizacija	7	zemlja – navezanost	29
zemlja – razpoložljiva	1	zemlja – neobdelana	2		
zemlja – rdeča istrska	1	zemlja – prekleta	1	zemlja – plodna	15
zemlja – zmanjšanje pomena	1	zemlja – revna	1	zemlja – rešitev	6
		zemlja – sovražnica	5	zemlja – samostojnost	1
		zemlja – suha	2	zemlja – sveta	2
		zemlja – žalostna	1	zemlja – varnost	2
				zemlja – varovanje	1
				zemlja – zavetje	1
				zemlja dedov	1
skupaj	41		36		67

V kontekstu položaja na podeželju z vsemi družbenimi in gospodarskimi razmerami ni presenetljivo, da je bila med svetovnimi vojnami zemlja intenzivno obdelana, pri čemer se intenzivnost navezuje na maksimalno rabo tal. Obdelan je bil velik del zemljišč, ne le najboljše. S trdim delom se je meja med obdelanimi in neobdelanimi zemljišči pomaknila v prid prvih. Spomin na obdelano zemljo je torej spomin na trebljenje kamenja in njegovo zlaganje v suhe zidove, terasiranje. Zato ne preseneča, da se pojavlja ideja o črpanju zemlje (Bržan, 1997, 76). Kultivirana zemlja je bila rezultat dolgotrajnega trdega, garaškega dela, obenem pa je rezultat kultiviranja, torej so terase in suhi zidovi vplivali na človekovo delo, ga lajšali, zagotavljali večjo produktivnost in ga varovali pred naravnimi ujmami (Ažman Momirski, Kladnik, 2009).

Vsakodnevno delo na zemlji je generiralo tesen odnos med kmeti in fizičnim okoljem, ki je iz polja ekonomske vrednote prerasel v polje družbene ter kulturne vrednote. Zaradi takšnega pomena je poleg izjemno pozitivnih dojemaj lahko spodbudila tudi vrsto negativnih miselnih vzorcev, zlasti med malimi lastniki na robu preživetja, ki so jo zato doživljali kot suho in borno.

Zaradi agrarne prenaseljenosti in odsotnosti nekmetijskih dejavnosti so se razvile različne nelegalne dejavnosti. Izpostaviti velja tihotapstvo, ki je imelo dolgo tradicijo (Darovec, 2009), v tem obdobju pa so ga spodbudile spremembe meje s številnimi neugodnimi gospodarskimi posledicami.

Odnos do zemlje se je začel skupaj s splošnimi družbenimi in gospodarskimi spremembami spreminjati po drugi svetovni vojni. Dodatno je k temu pripomogla izguba tržišča, zlasti tržaškega. Pospeševanje nekmetijskih dejavnosti in pojmovanje industrializacije kot edine in najhitrejša poti v razvito prihodnost je zapostavljalo

lo kmetijstvo in na novo definiralo vrednote. Obdelana zemlja je torej vrednota, ki je odraz preteklega časa in preteklega delovanja človeka v pokrajini. Sodobni čas s svojimi vrednotami in drugačnim načinom življenja ni naklonjen rezultatom dela prednikov:

»Še včeraj z motiko zrahljani obraz [...] med vodo in nebom Hiše in ceste požirajo zemljo [...]«
 obzidana zemlja, (Bržan, 1997, 76)
 mladosten,

Istrsko podeželje se ni spreminjalo samo zaradi de-
 agrarizacije in depopulacije notranjosti Istre, ampak tudi zaradi splošnih družbenih trendov: spremenjenega načina življenja in dela, drugačnih bivanjskih zahtev in s tem povezanih infrastrukturnih potreb (Kladnik in Ravbar, 2003; Šav, 2011). Pri tem je treba poudariti, da lastnik zemlje ni varoval zaradi pridelovalnih potreb, ampak so v ospredje stopile neotipljive vrednote, kot so navezanost na zemljo, spomin na prednike in podobno. Pri vzdrževanju kulturne pokrajine je odigral ključno vlogo formalni okvir socialistične družbene in gospodarske ureditve, ki je omogočal nastanek sloja polkmetov.

Pokrajina kot pripadnost

Pripadnost sestavlja koncepta občutek kraja (ang. *sense of place*; Vranješ (2008, 87) uporablja izraz izkustvo kraja) in navezanost. Oba temeljita na posebnih kakovostnih prvinah pokrajine, na katerih je zgrajen človekov odnos do kraja. Navezanost se deli na štiri koncepte: dom, vas, domovino in zemljo. Dom je tam, kjer je družina, dom je tudi zemlja, ki je omogočala preživetje, in dom so živali, ki so imele pomembno vlogo v tem preživetju. Ključna točka vsakega doma je hiša, s

Sl. 1: Strnjene vasi in majhne, kamnite hiše so ključne točke na itinerarju povezanosti s pokrajino.

Fig. 1: Compact villages and small stone houses are key points on the itinerary of connection with the landscape.

katero je posameznik stkal vrsto vezi. Hiša v predstavnosti Istrana je majhna, revna, kamnita, vendar najlepša, ker je njegova in ker jo povezuje z otroštvom, mladostjo, s starši, z življenjem.

Najožje življenjsko okolje zunaj domače hiše je vas, ki je prav tako kot hiša vezana s spomini na dom, družino, prednike. Obenem zajema tudi bližnje okolico. Vas, prostor srečevanja in druženja, je skupni prostor, je skupna pravica in skupna dolžnost. Je predvsem povezanost in zato spomin na pretekle čase in minuli način življenja.

Tretji pojem, na katerem temelji navezanost, je domovina, kjer posameznik prestopi iz »notranjega prostora« v »zunanji prostor«. V Istri se koncept domovine ne ujema s konceptom nacionalnega prostora. Domovina ali rodna dežela je izključno in jasno omejena zgolj na Istro, in sicer na Istro kot sredozemsko pokrajino z vsemi značilnostmi in vsemi človeškimi čustvi, ki jih pokrajina

generira. Navezanost na pokrajino in na Istro ter razumevanje slednje kot edine domovine sta verjetno povezana s hitrim menjavanjem politične podobe. Državni in politični okviri so se hitro menjavali, Istra ter njena pokrajina in posebnosti pa so ostale enake.

Zadnji pojem, na katerem temelji navezanost, je zemlja, ki smo jo že omenili. Zemlja je zelo pomembna točka na zemljevidu Istranove navezanosti. Zemlja je vse, je dom, je družina, je vas, v kateri nekdo živi (je živel), je spomin na otroštvo in prednike, je energija, pretakajoča se iz roda v rod.

Drugi koncept, občutek kraja, omogoča poistovetenje sebe s krajem in pokrajino. Pri oblikovanju našega dojemanja prostora pokrajina deluje kot učiteljica (www.eslarp.uiuc.edu, 2006-2012), ki nas vodi in nam odpira novo obzorje: »Dragonja je prostor odkrivanja in življenja lastne narave.« (Šav 2002, 32) Občutek kraja se oblikuje z odnosom do njega: biografskim, ideološkim in pripovednim. Te ravni je pogosto težko ločiti, saj odnos do kraja ni enoznačen in enostaven, ampak kompleksen.

Najpogosteje se pojavlja biografski odnos, ki obsega osebno zgodovino, povezano s krajem. Dolgotrajen odnos, ki temelji na prepletanju kognitivne, fizične in čustvene navezanosti (Cross, 2006), je zasnovan na spominih, ustvarjalnosti, ponosu, izkušnjah in povezanosti z življenjskim okoljem. Ustvarjalnost se nanaša na oblikovanje kulturne pokrajine, zato Istrane žalosti izničenje truda preteklih generacij.

Pripovedni odnos je zgrajen na zgodbah, ki jih nekdo pozna o kraju: mitih o nastanku, zgodbah o družinskih zgodovinah, lokalnem izročilu, moralnih zgodbah. Stalnica teh zgodb je tisočletna zgodovina Istre z menjavanjem držav in vladajočih struktur. Druga stalnica so zgodbe o demonskih bitjih, vorkotih, volklodlakih in štrigah, ki so bili zlobni in so nagajali ljudem: povzročili so naravne nesreče, omenja se toča, ter prinašali bolezen in smrt (Štok - Vojska, 2003, 93).

Ideološki odnos temelji na zavestnih vrednotah in prepričanju, kakšen odnos bi ljudje morali imeti do nekoga kraja. Povezuje se z odvisnim odnosom oziroma je odgovor nanj. Izoblikoval se je na podlagi zgodovinskega spomina in izkušenj, zato je vedno prisoten strah pred zavojevalci.

V zadnjem času se za opredeljevanje odnosa med človekom in njegovim okoljem pogosto uporablja izraz topofilija. Izraz, ki je neologizem, združuje lepoto in edinstvenost. Pogosto označuje lep kraj ali pokrajino, kar napeljuje k razumevanju estetike kot glavnega načina dojemanja povezave med ljudmi in njihovim okoljem. Vendar je estetika le eden od načinov povezave, močnejša je dolgotrajna vez, ki ustvarja topel občutek poznanega kraja (Tuan, 1990, 94). Istrani dojemajo svojo pokrajino kot lepo, kar kaže pogosta uporaba narečnega izraza *deštra* v pomenu 'lepa'.

Pomemben občutek, ki oblikuje odnos do kraja, je edinstvenost. Istrska posebnost temelji na sredozemski

kulturni pokrajini, z njo povezanem življenjskem slogu, narečju, povezanosti, kulturnih koreninah, stiku različnih kultur in s tem povezano burno zgodovino. Istrska pokrajina je pokrajina oljk, smokev, grozdja in drugih kulturnih rastlin. Pokrajina je burja, so velike motike, ki so prekopale zemljo, so pridne roke, ki so znosile kamene z njiv in travnikov v suhe zidove, so generacije, ki so strma pobočja zravnale v brezštevilne kulturne terase.

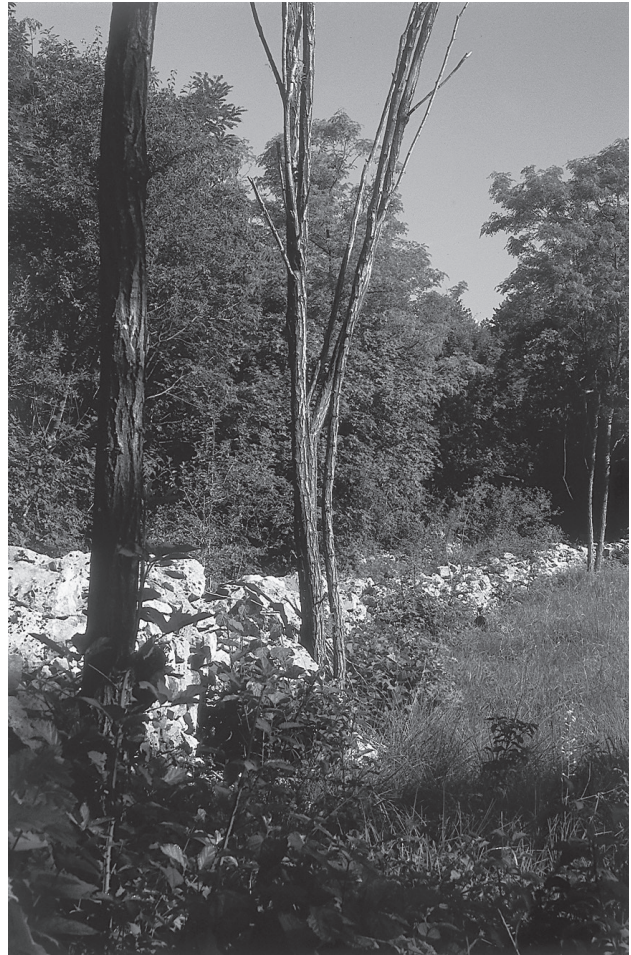
Ugotovitve tega poglavja dokazujejo, da je v Istri zalo izrazit *genius loci* oziroma 'duh kraja'. Latinski izraz, ki je prvotno označeval božanstvo, ki varuje določen kraj, v zadnjem času nadomešča sodobnejši pojem občutek kraja. *Genius loci* je po zaslugi norveškega arhitekturnega teoretika Christiana Norberg-Schulza postal zelo pomemben koncept v arhitekturi. Po njegovem določeno lokacijo v kraj povzdigneta edinstvenost oziroma izjemnost. Človekovo bivališče je prostor, v katerem se orientira in s katerim se identificira; bivališče je torej več kot le zatočišče. Bivanje se enači z življenjem, obstojem (Norberg-Schulz, 1980). S tega vidika propad arhitekturnih dosežkov prednikov dobi nove dimenzije in pomeni izgubo orientacijskih in identitetnih točk (Šav, 1995, 289). Do izgube identitetnih točk lahko privede tudi posek spominskih, vaških, hišnih ali simbolnih dreves, ki so nosilci kulturnega spomina – s posekom takega drevesa izgubimo prostor, ki ga je drevo soustvarjalo, s tem pa izgubimo tudi spomin in zgodbe, ki so se prek drevesa prenašale iz roda v rod (Šmid Hribar, 2011a, 52).

Analiziranih konceptov nismo mogli razdeliti po posameznih obdobjih, ker se vsi nanašajo na preteklost. Odnos oziroma pripadnost sta oblikovala skupna preteklost in težko življenje, idealiziranje preteklosti pa ga je dodatno definiralo.

Odtujenost od pokrajine

»Vsa ta pokrajina, stkana s preteklostjo, z magično identiteto, z nerazumljivo in nedostopno globino: leži pred menoj in me sili v boleča emocionalna stanja – samote in strahu!« (Jurinčič, 1990, 301)

V Istri so glavni vzrok odtujitve od pokrajine agresivne ideologije družbenoekonomskih ureditev, ki so se tod menjavale. Ideologija določene ureditve sama po sebi ne povzroči odtujitve, marveč je stranski učinek pogostih preobratov (Bourassa, 1991). Medvojnitalijanska politika je Istri pripisala pomembno vlogo pri izvajanju svoje nacionalistične politike. Prej je bilo gričevnato podeželje zgolj zaledje obalnih mest in vir kmetijskih pridelkov ter cenene delovne sile. Potem je zaradi slovenskega značaja postalo poligon za izvajanje ideoloških ukrepov, ki jih opredeljujejo koncepti, kot so italijanizacija (jezikovna politika, prepoved petja, izgon izobražencev) in odnos ideologija/tradicija. Slednje se

Sl. 2: Dojemanje pokrajine je povezano z dojemanjem trdega dela prednikov. Spoštovanje dosežkov prednikov je temeljni predpogoj za preživetje kmetij na območjih z omejenimi naravnimi možnostmi (Kerbler, 2010, 37). Fig. 2: Understanding the landscape is connected with understanding the hard work of people's predecessors. Respecting predecessors' achievements is a basic precondition for the survival of farms in areas with limited natural potentials (Kerbler, 2010, 37).

nanaša na odnos do tradicije nekega območja (prepoved petja, propad kmetij, spodbujanje neustreznih kulturnih rastlin). Če imamo v mislih pomen lastništva, je jasno, da je propad kmetij pripomogel k občutku odtujenosti. S tem, ko je svobodni kmet postal kolon na svoji zemlji ali kmečki proletarec, se je spremenil njegov odnos do zemlje. Ponos nad lastništvom sta zamenjala zagrenjenost zaradi neuspeha in srd nad političnim sistemom kot poglavitnim krivcem za nezavidljivi položaj. Občutek odtujenosti je pogosto vodil v fizično odtujenost, izseljevanje.

V obdobju med letoma 1945 in 1991 je prišel do izraza medgeneracijski odnos, povezan z vrednotami.

Družbene, gospodarske in politične spremembe so vplivale na vrednostni sistem. Zemlja kot središče povezanosti s pokrajino je izgubila primat pri tistih pripadnikih mlajše generacije, ki so se preživljali z drugimi dejavnostmi (Frančič, 1993, 48). Obdelana kmetijska zemlja, terase s kamenjem, zloženim v suhe zidove, so se umikali novim dejavnostim in potrebam sodobnega časa, pozidavi, cestam in drugim infrastrukturnim objektom (Bržan, 1997, 76). Poznan in domač svet je izginjal. Odtujenost ni bila povezana zgolj s širjenjem pozidanih zemljišč, ampak tudi s spremembami znotraj kmetijskih zemljišč. Zaraščanje in propadanje kulturnih teras sta bila del sprememb v kmetijstvu, ki so zajele vso Slovenijo (Ažman Momirski in Kladnik, 2009), še zlasti bližino urbanih središč (Razpotnik 2011). Zaraščanje je bilo še posebej izrazito na severnih pobočjih, kjer je gozd prevladujoč (Hrvatini et al., 2006, 72).

Prejšnji totalitarni režim je zamenjal nov totalitarni režim z novo ideologijo in se iz nje napajal. Tudi nova ideologija je bridko zarezala v utečene tradicionalne vzorce; mestoma še globlje, saj je posegla v sferi, ki sta bili velikega pomena za vsakdanje življenje in možnosti preživetja. Prvo je področje lastniških odnosov in kmetijstva nasploh, drugo pa področje mobilnosti, povezano s pojmom meja – ločnica. Nova jugoslovansko-italijanska meja je presekala tudi kmetijska zemljišča in s tem povzročila dvolastništvo. Poleg tega je presekala ustaljene poti in odrezala istrsko podeželje od svojega glavnega tržišča, mesta Trsta. Prej svobodna pot in nemoteni nakupi so po vojni postali nadzorovani, kar so ljudje dojemali kot kratenje osebne svobode. Nasploh je ideologija vnašala v prostor nove vsebine, tuje in nerazumljive, ki so v ljudeh porajale strah in dvome. Osebne strategije vsebujejo koncepte odseljevanje, priseljevanje in zaposlovanje zunaj kmetijstva. Ljudje so odhajali in pretrgali nevidno vez s pokrajino, ki se je zaradi družbenih in političnih razmer spremenila v tolikšni meri, da je generirala občutek tujosti in izkoreninjenosti. Če pokrajino razumemo kot rezultat kulture, bi tujost in izkoreninjenost lahko opredelili tudi kot kulturno brezdomstvo, o čemer govori Sedmakova (2011). Odtujenost od pokrajine je lahko tudi polovična. Za ljudi, živeče v gričevju, so bila obmorska mesta, čeprav tako blizu in čeprav zaradi gospodarskih stikov vključena v spoznavni zemljevid Istranov, vseeno tuja (Baskar, 2002a, 130; Sedmak, 2005).

Pri odtujenosti velja omeniti še koncept onesnaževanje ter z njim povezana koncepta smeti in voda. Onesnaževanje je na eni strani posledica potrošniške družbe in večje porabe, na drugi strani pa tudi odmika od naravnega okolja. Posledica onesnaževanja so smeti, ki kvarijo videz pokrajine, in voda, pogosto onesnažena že pri izviru:

»Nad potokom mojega otroštva
so kupi smeti,
plastika, strup in robide [...]

Iz vodnjaka na drugi stani potoka
nihče ne pije vode [...]« (Bržan, 2001, 94)

Poezija Bržanove jasno odraža, da so okoljski problemi sodobne civilizacije po svojem izvoru družbeno-antropološki in je človek tudi njihova žrtev (Smrekar, 2011, 289).

Za obdobje po osamosvojitvi Slovenije je le malo navedkov, ki se navezujejo na odtujenost od pokrajine. Še vedno je zaznati dojemanje obalnih mest kot tujih, neistrskih: »S tem Koprom je prav čudno. Neučakan greš v mesto, ko pa si tam, ne veš, kaj med onimi hišami sploh počneš. Komaj opraviš najnujnejše, se že nestrpen vračaš v Istro.« (Šav, 2002, 32)

Fizična ločitev je povezana z novo nastalo slovensko-hrvaško mejo. Zaradi nastanka dveh novih nacionalnih držav je bila nekdanji republiški meji pripisana vloga ločnice med dvema državama in dvema narodoma. S tem so bili v dobršni meri prekinjeni stiki s Hrvaško. Nova meja je prizadela tudi že tako redko poseljeni in gospodarsko slabše razviti del kraške Istre. Uveljavljanje nacionalnega interesa je zmanjšalo življenjski prostor ljudi in njihovo gibanje v njem (Pipan, 2007, 228; 2008, 342; Sedmak, 2005). Meja je popačila pokrajino in okrnila njene možnosti za razvoj gospodarskih dejavnosti, presekala prometne povezave, informacijsko in komunalno infrastrukturo ter vnesla negotovost zaradi nedoločenosti (Kladnik, Pipan, 2008, 62, 73–78; Bufon, Markelj, 2010). Meja je tako odtujila gospodarsko, zaposlitveno in tržno zaledje (Poler Kovačič, Erjavec, 2010).

Pokrajina kot podeželska idila

Pri oblikovanju podeželske idile je bil do druge svetovne vojne materialni del kulturne pokrajine prizorišče skupinskega življenja. Za samo oblikovanje idile je neotipljivi del pokrajine pomembnejši, saj obsega socialne vezi, ki ustvarjajo skupnost, in občutek pripadnosti. Bistveno vlogo ima čut za skupnost. Prvi obravnavani in večkrat poudarjeni pojem je družabnost, ki ga manifestirajo ljudsko petje, praznovanja, skupinsko delo in večerna srečevanja.

Bistveni del podeželske idile je umirjeno življenje, kjer sta čas opredeljevala zgolj menjavanje dneva in noči ter menjavanje letnih časov z vmesnimi mejniki, prazniki. Ljudje so živeli v ritmu narave in z njo, saj so bili z njo vsak dan v stiku. Na dojemanje idile podeželja in življenja v njem so vplivali redni stiki s Trstom, krepili pa so jo vaška samouprava kot mehanizem za določevanje del na področju vzdrževanja komunalne infrastrukture in sejmi.

Idila je povezana z vključevanjem zaželenega, dobrega, spoštovanega ter izključevanjem nezaželenega in slabega. Kdo oziroma kaj ni bilo vključeno v podeželsko idilo oziroma kaj je popačilo idilo? V prvi vrsti je bila to oblast, ki je ljudem grenila življenje s številnimi

ukrepi, zlasti na področju narodnostnega zatiranja in gospodarske politike. Oblast so predstavljali karabinjerji, ti so bili *rural others*, 'podeželski drugi' (drugačni) in zato izključeni iz socialnega življenja na vasi. Tujci v podeželsko idilo niso spadali, saj je bila »rezervirana« zgolj za Slovence. Bili so izključeni zaradi svoje narodnosti in svoje službe, ki jim je dajala premoč nad domačini. Bili so znanilci črne prihodnosti – z njimi so namreč Istrani povezovali svojo nesrečo.

Med otipljivimi prvinami kulturne pokrajine v besedilih, ki opisujejo obdobje med letoma 1945 in 1991, zasledimo koncepta obdelana zemlja in zadružni dom. Prvi se redko pojavlja in še to ne neposredno, ampak posredno v nostalgiji in spominih na minuli čas ter nekdanjo pokrajino. Pojem zadružni dom se pojavlja pogosto, največ v povezavi z udarniškim delom. Zadružni domovi dokazujejo, da je oblast uspela svojo (Kardeljevo) idejo predstaviti v taki luči, da jo je podeželsko prebivalstvo posvojilo in jo vsaj v določeni meri vključilo v svojo podobo idile.

Med neotipljive prvine pokrajine prištevamo koncepta družabnost in čut za skupnost. Čut za skupnost se je iz predvojnega obdobja ohranil v povojno, ko ga je država načrtno razvijala in tako pridobivala naklonjenost ljudi. Družabnost obsega skupinsko delo ter kulturne prireditve. Slednje so le redko omenjene. Več je informacij o skupinskem delu, ki je obsegalo gradnjo infrastrukture, kmečka opravila in udarniško delo. Slednje je bilo živo zlasti prva leta po drugi svetovni vojni in je angažiralo ter povežalo podeželsko prebivalstvo v prizadevanju po izboljšanju življenja na vasi. Skupinsko opravljanje kmečkih del je bilo desetletje po vojni še živo, potem pa je začelo postopoma zamirati, tudi zaradi uvajanja kmetijske mehanizacije.

Kaj je v tem obdobju kvarilo podeželsko idilo? V sferi otipljivih prvin sta bila to propad stavbne dediščine in s tem posledično izguba *genius loci* (glej poglavje o pripadnosti), pa tudi zaraščanje kmetijskih zemljišč. V sferi neotipljivih prvin kulturne pokrajine je bila v prvi vrsti oblast, ki je z raznimi ukrepi posegala v strukturo podeželja, pri čemer je pomembno, da so bili oblastniki nedomačini in kot tujci pogosto osovraženi med domačini.

Številni ukrepi s področja urejanja lastniških odnosov so dodobra razburkali podeželje ter prekinili ustaljene vzorce dela in družabnosti. K temu je pripomogel tudi sodobni način življenja. Motorizacija in individualizacija nista v prid ohranjanju in vzdrževanju družabnosti, povezanosti in upoštevanju ritma narave. Uvajanje strojev v kmetijsko pridelavo je prekinilo tradicijo skupinskih kmečkih opravil (Brumen, 2000).

Obenem so nov način življenja, povečani stiki in odprtost povečali skupino »podeželski drugi«, ki obsega koncepte Neslovenci, celinski Slovenci, vikendaši, cariniki, policisti in mi/oni – razlikovanje. Z nastankom nove meje so bili neposredno povezani cariniki in policisti. Bili so najbolj oddaljeni od domačinov, ne le zato,

ker so bili tujci, povečini pripadniki narodov iz drugih jugoslovanskih republik, ampak tudi zaradi svoje moči in vloge, ki jim jo je prinašal njihov položaj. Bili so utelešenje tako osovražene meje. K Neslovcem prištevajo pripadnike narodov iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Pogosto je zaznati, da so vikendaši in celinski Slovenci sicer Slovenci, vendar niso Istrani. »Oni« so vsi, ki nimajo istrskih korenin, so *forești*, 'tujci' (Baskar, 2002b, 191). Fizična meja, ki Istrane ločuje od njih, je povezana z različnimi zgodovinskimi mejami. Za mnoge Šupetrce je meja reka Rižana, ker je po njej po vojni potekala meja med cono B Svobodnega tržaškega ozemlja in Jugoslavijo, za druge je meja na črnokalski stopnji, kjer je potekala nekdanja avstrijsko-beneška meja. Po mnenju Jurinčiča nevidne meje Istre obstajajo in dodaja, da meja: »med Istrijani in priseljenci je bila in je še vedno aktualna« (Jurinčič, 1994, 622). Po njegovem so razlogi v močnem priseljevanju ljudi pod močnim vplivom ideologije, ki se niso mogli vključiti v istrsko življenje (Jurinčič, 1994, 622). Drugi del krivde pripisujejo Istranom samim, zlasti zaradi njihovega prepričanja, da so jih imeli drugi Slovenci za manjvredne in da je vse, kar je istrskega, samodejno dobilo negativen prizvok (Rožac Darovec, 2003, 365).

Razločevanje med »mi« in »oni« se je ohranilo v obdobje samostojne Slovenije. Nekaj razlogov je v prid trditvi, da se je morda celo poglobilo. Pri tem ni nepomembno, da je Istra edini nesporni geografski in dojeti sredozemski del Slovenije (Staut et al., 2005). S propadom Jugoslavije je Istra postala slovenski most do Sredozemlja, zato je pritisk za nakup počitniške hiše s strani »celinskih Slovencev« verjetno večji. K temu prispeva tudi višji standard. Ravno nepremičnine pa so nadvse občutljiva tema.

SKLEP

Članek povzema raziskavo, v kateri smo se odločili za sodoben pristop preučevanja kulturnih pokrajin in njihove dinamike. Niso nas zanimali materialni vidiki *per se*, ampak dožemanje in odnos ljudi do pokrajine ter sprememb v njej. Izhajali smo iz postmodernističnega gledanja, po katerem pokrajina ni več samo materialna stvarnost, ampak družbeni in kulturni dokument, katerega branje omogoča razkritje pomenskih slojev in procesov, ki ta dokument sestavljajo. V našem primeru je dokument obmejna pokrajina kot rezultat vrste kulturnih, gospodarskih in političnih interakcij in procesov, ki so se dogajali in se še dogajajo v prostoru. Naše razumevanje pokrajine temelji na odnosu med dvema ravnama, kako je pokrajina sestavljena in oblikovana, ter na pripisanem pomenu in izkušnjah, ki jih je generirala. Pokrajina ni nevtralna in pasivna, ampak se z družbenoprostorskimi odnosi neprestano dograjuje in preoblikuje. Zato je pokrajina kot vsak prostor proizvod kulturnih, družbenih, političnih in ekonomskih odnosov.

Izbrani metodološki pristop in metoda dopolnjujeta ustaljene metode geografskega preučevanja in odpirata področje, ki postaja vse pomembnejše ne samo teoretično, ampak zlasti praktično. Nudita možnost za preučevanje odnosa do življenjskega okolja in identificiranja s pomeni pokrajine. Slednje je temeljni predpogoj za oblikovanje odgovornega odnosa do nje. Čut pripadnosti pokrajini, ki ji ljudje pripisujejo kulturno in zgodovinsko vrednost in jo razumejo kot življenjski prostor

svoje družine ter lokalne skupnosti, je zagotovilo, da se bo skrbi za lastno dobro sčasoma pridružila skrb za pokrajino. Preučevanje odnosa do pokrajine in upoštevanje ugotovitev v razvojnih programih bo pripomoglo k uravnoteženemu razvoju pokrajine in zagotovilo njeno stabilnost. Na tem področju je v slovenski geografiji še veliko maneverskega prostora, saj se je spoznanje, da je pomembno tudi mnenje ljudi, šele začelo dobro uveljavljati.

THE RHETORIC OF THE CULTURAL LANDSCAPE OF SLOVENIAN ISTRIA

Mimi URBANC

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Anton Melik Geographical Institute,
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: mimi@zrc-sazu.si

SUMMARY

A landscape always tells a story about the people who created it, and therefore analyzing its "language" not only reveals the past and present, but also indicates what the future is likely to hold. Social concepts of landscape reveal that it is not only a material reality, but also a social and cultural document. This article focuses on presenting the landscape and history as represented in various written sources: literary, professional, and scholarly. Each type of literature may represent a source for scholarly study and enables the creation of new knowledge. This study builds upon the metaphor "the landscape is a text" written (or shaped) by society. This text is read and interpreted by both experts (i.e., scholars) and those who use the landscape. A landscape is no longer that which we see; it is a construct of that world.

This study used a qualitative method known as grounded theory. The empirical part of the study was carried out using the ATLAS.ti program to analyze the extensive material. More than one thousand concepts connected with the landscape were coded, and these were combined into groups or categories. Instead of only traditional landscape components, complex content was shaped, containing traditional and other components in different connections and contexts. The following cultural landscape content groups were created: the landscape as a source of livelihood, the landscape as affiliation, alienation from the landscape, and the landscape as a rural idyll. Two concepts recur in all of these content groups, defining the landscape and at the same time serving as a synonym for it: the land and Istria.

Key words: Slovenian Istria, cultural landscape, landscape comprehension, social notions about landscapes, landscape dynamics, ATLAS.ti software, grounded theory

LITERATURA

- Aitken, S. C. (1997):** Analysis of text: armchair theory and couch-potato geography. V: Flowerdew, R., Martin, D. (ur.): *Methods in human geography: a guide for students doing research projects*. Harlow, Prentice Hall, 197–213.
- Ažman Momirski, L., Kladnik, D. (2009):** Terraced Landscapes in Slovenia. *Acta geographica Slovenica*, 49, 1, 7–37.
- Bahtin, M. M. (1999):** Estetika in humanistične vede. Ljubljana, SH - Zavod za založniško dejavnost.
- Barnes, T. J., Duncan, J. S. (1992):** *Writing Worlds: Discourse, Text, and Metaphors in the Representation of Landscape*. London, Routledge.
- Baskar, B. (2002a):** Med regionalizacijo in nacionalizacijo: iznajdba šavrinske identitete. *Annales, Series historia et sociologia*, 12, 1, 115–132.
- Baskar, B. (2002b):** Dvoumni Mediteran: študije o regionalnem prekrivanju na vzhodnojadranskem območju. Koper, Založba Annales.
- Bourassa, S. C. (1991):** *The aesthetics of landscape*. London, John Wiley & Sons Ltd.
- Brumen, B. (2000):** Sv. Peter in njegovi časi: socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana.
- Bržan, A. (1997):** Čista voda. Triban.
- Bufon, M., Markelj, V. (2010):** Vpliv vzpostavitve schengenskega režima na prepustnost meje: primer slovensko-hrvaške meje. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 20, 2, 481–495.
- Buttimer, A. (1976):** Grasping the Dynamism of the Lifeworld. *Annals of the Association of American geographers*, 66, 277–292.
- Cosgrove, D. (1998):** *Social Formation and Symbolic Landscape*. London, University of Wisconsin Press.
- Crang, M. (1998):** *Cultural Geography*. London - New York, Routledge.
- Cross, J. (2001):** What is 'Sense of Place'? http://www.western.edu/academics/headwaters/headwaters-conference/archives/cross_headwatersXII.pdf (25. 4. 2012).
- Darovec, D. (1992):** Pregled zgodovine Istre. Knjižnica Annales 1. Koper, Primorske novice.
- Darovec, D. (2009):** Olive oil, taxes and smuggling in Venetian Istria in modern age. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 19, 1, 39–58.
- de Leeuw, S. N. (2003/2004):** Poetic Place: Knowing a Small British Columbia Community Through the Production of Creative Geographic Knowledge. *Western Geography* 13/14, 19–38.
- Duncan, J. S. (2001):** Text. V: Johnston, R. J. et al. (ur.): *The dictionary of human geography*. Oxford, Malden, Blackwell, 824–825.
- Duncan, J. S. (2005):** *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandy Kingdom*. New York - Port Chester - Melbourne - Sydney, Cambridge University Press.
- Dwyer, C., Limb, M. (2001):** Introduction: doing qualitative research in geography. V: Limb, M., Dwyer, C. (ur.): *Qualitative Methodologies for Geographers*. London, Hodder Arnold Publication, 1–20.
- Frančič, F. (1993):** *Istra, gea mea*. Ljubljana, Društvo slovenskih pisateljev.
- Giddens, A. (1976):** Hermeneutics, ethnomethodology, and problems of interpretive analysis. V: Coser, L. A., Larsen, O. N. (ur.): *The uses of controversy in sociology*. New York, Free Press, 315–328.
- Gregory, D. (1989):** Areal differentiation and post-modern human geography. V: Gregory, D., Walford, R. (ur.): *Horizons in Human Geography*. London, Barnes and Noble Books, 67–96.
- Gregory, D. (2001):** Discourse. V: Johnston, R. J. et al. (ur.): *The dictionary of human geography*. Oxford, Malden - Blackwell, 180–181.
- Hrvatina, M., Perko, D., Petek, F. (2006):** Land use in selected erosion-risk areas of Tertiary low hills in Slovenia. *Acta geographica Slovenica*, 46, 1, 57–91.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Bartley, B., Fuller, D. (2002):** *Thinking geographically: space, theory, and contemporary human geography*. London - New York, Continuum International Publishing Group Ltd.
- Jurinčič, E. (1990):** Spoznavanje Istre. *Primorska srečanja*, 15, 106/107, 300–301.
- Jurinčič, E. (1994):** Nevidne meje Istre. *Primorska srečanja*, 18, 162, 620–622.
- Kerbler B. (2010):** The role and importance of owners' perceptions and opinions in preserving continuity between generations on Slovenian mountain farms. *Acta geographica Slovenica*, 50, 1, 35–58.
- Kladnik, D., Pipan, P. (2008):** Bay of Piran or Bay of Savudria? An Example of Problematic Treatment of Geographical Names. *Acta geographica Slovenica*, 48, 1, 57–91.
- Kladnik, D., Ravbar, M. (2003):** The Importance of the Division of the Countryside in Stimulating Regional Development. *Acta geographica Slovenica*, 43, 1, 9–51.
- Kocjančič, A. (1998):** Srečanje na Pučah. *Brazde s trmuna*, 3, 10–15.
- Maraspin, I. (2009):** Delovne migracije – nov miselni vzorec ali model ekonomske akomodacije?: študija primera slovensko-italijanskega obmejnega območja. *Annales, Series historia et sociologia*, 19, 1, 187–204.
- Meinig, D. W. (1979):** The beholding eye. V: Meinig, D. W.: *The Interpretation of Ordinary Landscapes*. New York, Oxford University Press, 33–48.
- Mlekuž, J. (2008):** Čapac.si, or on burekalism and its bites. An analysis of selected images of immigrants and their descendants in Slovenian media and popular culture. *Dve domovini / Two homelands*, 28, 23–37.
- Mlekuž, J. (2011):** Burekalism: a Slovenian view of bureks and burekpeople. *Annales, Series historia et sociologia*, 21, 2, 317–326.

- Norberg-Schulz, C. (1980):** *Genius Loci. Towards a Phenomenology of Architecture*. London, Academy Editions.
- Pipan, P. (2007):** Cross-border cooperation between Slovenia and Croatia in Istria after 1991. *Acta geographica Slovenica* 47, 2, 223–243.
- Pipan, P. (2008):** Border dispute between Croatia and Slovenia along the lower reaches of the Dragonja River. *Acta geographica Slovenica*, 48, 2, 331–356.
- Poler Kovačič, M., Erjavec, K. (2010):** New divisions – new exclusions?: Slovenian and Croatian news discourses about the Schengen border. *Annales, Series historia et sociologia*, 20, 2, 495–506.
- Razpotnik Visković, N. (2011):** Prostorska utesnjenost kmetij na obmestnih območjih. *Acta geographica Slovenica*, 51, 1, 109–127.
- Rožac-Darovec, V. (2003):** Nekateri vidiki regionalne identitete Slovenske Istre v luči javnega mnenja. *Annales, Series historia et sociologia*, 13, 2, 361–372.
- Ryan, G. W., Bernard, R. (2000):** Data management and analysis methods. V: Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. (ur.): *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks – London – New Delhi, Sage Publications, 769–802.
- Schama, S. (1995):** *Landscape and Memory*. London, Vintage.
- Sedmak, M. (2005):** Meje in konfini: Rakitovec, vas kulturnih, družbenih in naravnih prepletanj. Knjižnica Annales Majora. Koper, Založba Annales.
- Sedmak, M. (2011):** Kultura mešanosti: družbeno in politično prepoznavanje socialne kategorije mešanih ljudi. *Annales, Series historia et sociologia*, 21, 2, 261–274.
- Spirn, A. W. (1998):** *The language of landscape*. New Haven, Yale University Press.
- Smrekar, A. (2011):** Od deklarativne do dejanske okoljske ozaveščenosti na primeru Ljubljane. *Acta geographica Slovenica*, 51, 2, 277–292.
- Staut, M., Kovačič, G., Ogrin, D. (2005):** Prostorsko dožemanje Sredozemlja v slovenski Istri: analiza s pomočjo teorije mehkih množic. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 15, 2, 427–436.
- Šav, V. (1995):** Avtentičnost istrske kulture. *Primorska srečanja*, 20, 180, 286–288.
- Šav, V. (2011):** Šibki veter z juga: razmišljanje o kulturi v obalnih občinah. 2000: revija za krščanstvo in kulturo, 143/144, 173–188.
- Šav, V. (2002):** *Romanja domov: [pisanja iz zapuščenih krajev]*. Ljubljana, Društvo 2000.
- Šmid Hribar, M. (2011a):** Kulturni vidiki drevesne dediščine. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 51, 1/2, 44–54.
- Šmid Hribar, M. (2011b):** Vloga inventarizacije in tipizacije pri učinkovitem varovanju drevesne dediščine v pokrajini: študij primera drevesne dediščine v Karavankah. *Acta geographica Slovenica*, 51, 1, 169–188.
- Štok - Vojska, N. (2003):** Moja deštra Istra: o njenih ljudeh, lepotah, posebnostih. *Marezige, samozaložba*.
- Tuan, Y. (1990):** *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes, and values*. New York, Columbia University Press.
- Vranješ, M. (2004):** Place attachment: a case study of the Bovec region. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 14, 1, 85–96.
- Vranješ, M. (2008):** Prostor, teritorij, kraj: produkcije lokalnosti v Trenti in na Soči. Koper, Založba Annales.
- Whyte, I. D. (2003):** *Landscape and History since 1500*. London, Reaktion Books.
- Xu, Y. (1995):** Sense of Place and Identity. [Http://www.eslarp.uiuc.edu/la/la437-f95/reports/yards/main.html](http://www.eslarp.uiuc.edu/la/la437-f95/reports/yards/main.html) (25. 4. 2012).